

Kunnskapsdepartementet

Strategi

Freds- og menneskerettighetssentrene

En felles strategi for freds- og menneskerettighetssentrene

Innhold

1	Bakgrunn	5
1.1	Avgrensning	6
1.2	Hvorfor en ny strategi?	6
1.3	Hvorfor er sentrene viktig for utdanningssektoren?	7
2	Sentrenes verdigrunnlag	9
2.1	Demokrati	9
2.2	Menneskerettigheter	10
2.3	Minne og historisk bevissthet	10
3	Sentrenes funksjoner og virksomhet	11
3.1	Undervisning	11
3.2	Kompetanseheving og profesjonsutvikling	14
3.3	Forskning	16
3.4	Internasjonalt arbeid	17
3.5	Minnearbeid	18
3.6	Digitale flater	20
4	Utviklingstrekk	21
4.1	Utvikling i statlig finansiering	21
4.2	Besøkstall	22
4.3	Dembra – finansiering og deltakelse	22
5	Strategi	23
5.1	Statens forventninger	23
6	Presentasjon av sentrene	24
6.1	ARKIVET freds- og menneskerettighetssenter	24
6.2	Det europeiske Wergelandsenteret	25
6.3	Falstadsenteret	26
6.4	Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter	27
6.5	Nansen Fredssenter	28
6.6	Raftostiftelsen	29
6.7	Stiftelsen Narviksenteret	30
6.8	Stiftelsen 10. august	31
6.9	22. juli-senteret	32

Forord

Demokratiet står sterkt i Norge. Det er en forutsetning for et stabilt og trygt samfunn, og for individets mulighet til å påvirke og forme eget liv. Historien og samtiden viser at demokratiet ikke må tas for gitt og at demokratiske verdier kan forvitne. Demokrati-forståelse og viktigheten av demokratiske verdier må fremmes gjennom undervisning, forskning og formidling. Parallelt med dette må skolen, og samfunnet for øvrig, bidra til at barn og unge bevarer troen på og håpet om at det nytter å kjempe for demokrati i en svært turbulent tid.

I tillegg har fremveksten av ulike sosiale medier og bruken av ikke-redaktørstyrte medier som nyhetsskilder påvirket og endret hvordan nyhetssaker presenteres og vinkles.

Samfunnsdebatter er i økende grad preget av polemisk retorikk. Dette kan i seg selv føre til økt konfliktnivå, både i samfunnet og mellom grupper og individer. Det kan være vanskelig å innta en nyansert posisjon og forsøke å forstå hendelser ut ifra ulike perspektiver.

Ikke minst gjelder det barn og unge som har hatt kortere tid til å utvikle sin egen kritiske sans og evne til refleksjon. Å få hjelp og veiledning til å navigere i et komplekst politisk landskap er helt nødvendig. Ikke minst gjelder dette å lære hvordan man rasjonelt og emosjonelt kan stå i og håndtere uenighet og meningsmangfold. Skolen har en viktig rolle i å lære barn og unge hvordan de skal møte informasjonsflommen de presenteres for på nett og i sosiale medier med et kritisk blikk.

Demokratiet skal romme et bredt mangfold av holdninger og verdier. Ytringsfrihet er dermed en sentral verdi i et demokratisk samfunn. Samtidig er det viktig at ytringsfrihet ikke går på bekostning av den enkelte eller grupperes rettigheter og friheter. Her må ytringsfrihet balanseres opp mot ytringsansvar. I en globalisert verden og et mer mangfoldig norsk samfunn, blir denne balansegangen stadig mer krevende. Vi ser dessverre at minoritetsgrupper i Norge fremdeles utsettes for hets, vold og trakassering. Dette gjelder både etniske og religiøse minoriteter, samt skeive.

Freds- og menneskerettighetssentrene bidrar med forskning på, formidling av og undervisning i disse viktige og krevende temaene, med særskilt vekt på skoleelever. Som fremtidens demokratiske medborgere, er det viktig at barn og unge blir bevisste verdien av vårt demokrati, særlig i en tid hvor de demokratiske rettighetene i mange land er under press.

Jeg håper en ny strategi kan bidra til å videreutvikle det allerede eksisterende samarbeidet mellom sentrene. Dette vil bidra til å styrke undervisningstilbudet til barn og unge i hele Norge om verdien av demokrati, ytringsfrihet og meningsmangfold. Det vil være viktig i årene som kommer.

Med hilsen

Kari Nessa Nordtun
Kunnskapsminister

1 Bakgrunn

Freds- og menneskerettighetssentrene har gått sammen om å etablere Menneskerettighetsteltet som arena for samtaler om demokrati og menneskerettigheter under Arendalsuka. Her fra et arrangement i regi av ARKIVET freds- og menneskerettighetssenter hvor Stortingspresident Masud Gharahkhani møter ungdom fra deres prosjekt Blanke Ark. Foto: South Coast Creative.

I 2015 vedtok Stortinget at det skulle utarbeides en felles strategi for det som da var syv freds- og menneskerettighetssentre i Norge. Bakgrunnen var bred politisk enighet om betydningen av sentrenes bidrag til undervisning for barn og unge innen demokrati og menneskerettigheter, samt deres innsats i forebygging mot rasisme, ekstremisme og hatefulle ytringer.¹ Å lage en felles strategi for sentrene hadde som formål å fremme sentrenes egenart, men samtidig bidra til å styrke samarbeidet dem imellom. Ved å identifisere fellesnevnerne i arbeidet deres, var målet å tydeliggjøre eksisterende og mulige

samarbeidsflater og -områder og tydeliggjøre hva de samlet kan bidra med.

Siden forrige strategi ble lansert i 2017, er samarbeidet mellom sentrene styrket organisatorisk og faglig. Det er flere felles prosjekter og samarbeidet skjer både på ledelsesnivå og mellom forskere og formidlere. Dette utgjør verdifulle fagfellesskap som gir sentrene anledning til å diskutere faglig relevant tematikk og dele fra aktiviteter ved egen virksomhet. Dette skaper grobunn for ytterligere samarbeidsprosjekter.

¹ Ved behandlingen av Dok 8:127 S (2014–2015) jf Innst. 21 S (2015–2016) den 10. november 2015 ba Stortinget regjeringen utarbeide en strategi for freds-, dokumentasjons- og formidlingsarbeid. Ved behandlingen av statsbudsjettet for 2016 viser Stortingets Kirke-, utdannings-, og forskningskomité i Innst. 12 S (2015–2016) til vedtaket som ble gjort i forbindelse med behandlingen av Dok 8 forslaget.

1.1 Avgrensning

Kunnskapsdepartementet er i dag direkte ansvarlig for 22. juli-senteret, og gir fast driftstøtte til åtte etablerte freds- og menneskerettighetsentre med ulik regional tilhørighet:

- ARKIVET freds- og menneskerettighetssenter i Kristiansand
- Det europeiske Wergelandsenteret i Oslo
- Falstadsenteret i Levanger
- Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter (HL-senteret) i Oslo
- Nansen Fredssenter på Lillehammer
- Stiftelsen Narviksenteret i Narvik
- Raftostiftelsen i Bergen
- Stiftelsen 10. august i Bærum

Det er historiske og politiske grunner til at akkurat disse sentrene får støtte fra departementet. I motsetning til tradisjonell museumsvirksomhet, er sentrenes kjernevirksomhet forankret i undervisning. Undervisningen har formulerte læringsmål med tydelig tilknytning til læreplanverket og er drevet av pedagoger. De tilbyr i tillegg kompetansehevingskurs for lærere og lærerstudenter.

Selv om disse åtte freds- og menneskerettighets-sentrene mottar tilskudd fra staten, er de uavhengige stiftelser og er dermed ikke underlagt politisk styring. 22. juli-senteret er en statlig virksomhet og er organisatorisk annerledes enn de andre sentrene. Samtidig er deres virksomhet i så stor grad sammenfallende med de øvrige sentrene at det er relevant å inkludere dem inn i helheten av arbeid knyttet til demokrati og medborgerskap rettet mot barn og unge.

Strategien beskriver ambisjoner for statens forventninger til sentrene. Dette er ikke et dokument som skal legge budsjettforpliktelser ut over det som skisseres, og strategien avgrenses derfor til de ni virksomhetene som allerede mottar fast driftstøtte.

Illustrasjon over sentrenes ulike geografiske plassering

1.2 Hvorfor en ny strategi?

Sentrenes rolle og tematikken de jobber med har en stadig økende relevans. NOU 2024: 3 «Felles innsats mot ekstremisme: Bedre vilkår for det forebyggende arbeidet»² pekte på viktigheten av å styrke undervisningen om demokrati og menneskerettigheter for å forebygge ekstreme ideologier. Regjeringen fulgte dette opp i Meld. St. 13 (2024–2025) «Forebygging av ekstremisme. Trygghet, tillit, samarbeid og demokratisk motstandskraft»³ med tiltakspunkt om å sette i gang arbeidet med en ny strategi for freds- og menneskerettighetssentrene. I tillegg pekte Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport på behovet for å øke kunnskapen i samfunnet om samer, kvener/norskfinner og skogfinner. Hatytringer og diskriminering mot urfolk, andre minoriteter og andre utsatte grupper kan motvirkes gjennom undervisning og kunnskapsformidling.

² NOU 2024: 3 – regjeringen.no

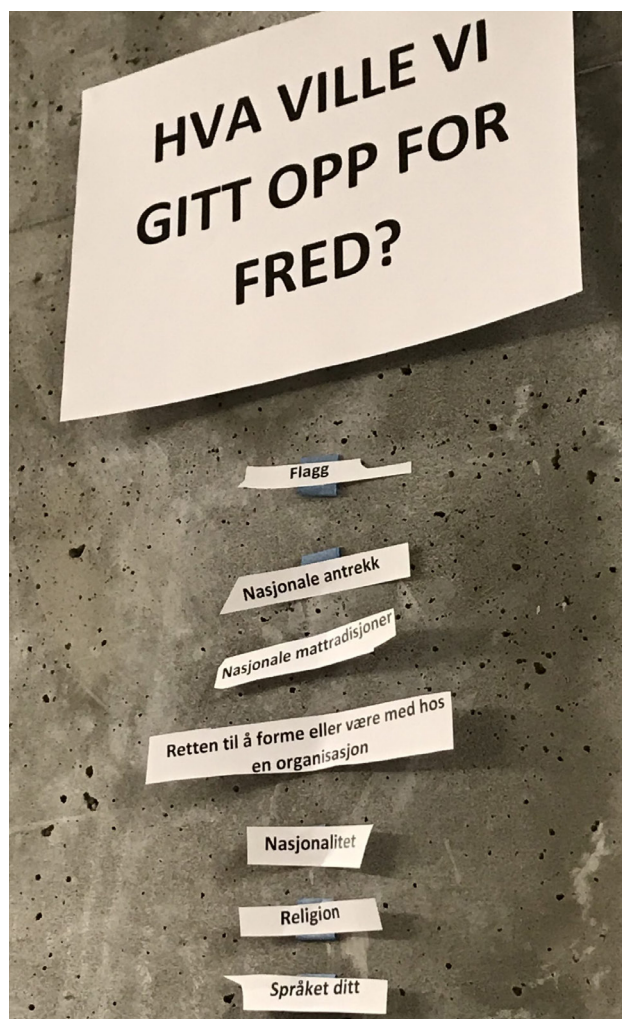
³ Meld. St. 13 (2024–2025) – regjeringen.no

Parallelt har sentrene utviklet seg i stor grad siden 2017. Det er derfor relevant å lage en ny strategi som bedre speiler dagens forhold. Dette gjelder både sentrene hver for seg, men spesielt med tanke på samarbeidet dem imellom. 2025 ble Stiftelsen 10. august innlemmet i gruppen av etablerte freds- og menneskerettighetssentre. En ny, felles strategi skal synliggjøre bredden i sentrenes virkeområder. Den skal tydeliggjøre hva sentrene bidrar med, hver for seg og samlet, samt peke på fremtidige utviklingsområder og virkefelt. Dette vil igjen kunne sikre bedre sammenheng med hvilke forventninger som samfunnet og relevante aktører kan stille til sentrene.

Alle sentrene som er inkludert i strategien har ulike historie og bakgrunn. En viktig fellesnevner for sentrene er formidling av demokratiske verdier og deres innsats for å styrke skolens arbeid mot ulike former for gruppefiendtlighet. Strategien vil danne et utgangspunkt, både for å videreføre arbeidet som finner sted i dag og for utvikling i tiden fremover.

1.3 Hvorfor er sentrene viktig for utdanningssektoren?

Sentrene bidrar med spisskompetanse til utdanningssektoren innenfor tematikk som blant annet menneskerettigheter, ytringsfrihet, konspirasjonsteorier, dialogarbeid, demokrati og medborgerskap, og hvordan forebygge rasisme, ekstremisme og hatefulle ytringer.

Eksempel på oppgave gitt i en workshop ved Stiftelsen Narviksenteret

Foto: Stiftelsen Narviksenteret.

Undervisningen har som formål å gi elever verktøy til å ta inn over seg og reflektere over ulike perspektiver, og diskutere på en måte som viser respekt for andres synspunkter og holdninger. Målet er at barn og unge skal lære å leve og virke i et uenighetsfellesskap. Noe som også fremheves i Meld. St. 34 (2023–2024) «En mer praktisk skole. Bedre læring, motivasjon og trivsel på 5.–10. trinn».⁴

Sentrene tilbyr undervisningsopplegg for elevgrupper som bidrar til at skoler oppfyller kompetansemålene i lærerplanen, særlig knyttet til det tverrgående emnet demokrati og medborgerskap. Undervisningen danner i tillegg grunnlag for å skape en trygg ramme for diskusjoner i klasserommet knyttet til krevende tematikk som blant annet rasisme, ekstremisme og hatefulle ytringer. Sentrene er dynamiske i sine undervisningstilbud. De har en særegen posisjon ved å være tett på både ungdommer, skole, forskning og nyhetsbildet, som gjør at de raskt kan plukke opp og imøtekomme behov som melder seg i praksisfeltet. Undervisningsressursene justeres og oppdateres jevnlig og utvides for å imøtekomme dagsaktuell tematikk. Dette gjør at elever kan delta i en undervisningsaktivitet som tar utgangspunkt i helt konkrete, pågående hendelser.

I tillegg tilbyr mange av sentrene kompetansehevingstilbud for studenter og ansatte i skoler og høyere utdanningsinstitusjoner. Tilbudene gir de som jobber med barn og unge verktøy til å undervise i krevende tematikk, samt håndtere uenigheter som kan oppstå i klasserommet. På samme måte som undervisningstilbudene, justeres kompetansehevingstilbudene for å imøtekomme dagsaktuell tematikk.

Sentrenes rolle i det forebyggende arbeidet er også relevant for å nå målene i en rekke tverrdepartementale handlingsplaner. Dette gjelder blant annet handlingsplan mot rasisme og diskriminering, handlingsplan mot antisemittisme, handlingsplan mot hets og diskriminering av samer, handlingsplan mot radikaliserings og voldelig ekstremisme, samt handlingsplan mot muslimfiendtlighet. Sentrene nevnes også som viktige beredskapsaktører i Totalberedskapsmeldingen.⁵ Her pekes det på deres bidrag for å opprettholde demokratiske verdier og holdninger, samt styrke barn og unges evne til kildekritikk og motstandsdyktighet mot desinformasjon.

⁴ Meld. St. 34 (2023–2024) – regjeringen.no

⁵ Meld. St. 9 (2024–2025) – regjeringen.no

2 Sentrenes verdigrunnlag

Elever som har deltatt i det nasjonale læringstilbudet 22. juli og demokratisk medborgerskap
Foto: Det europeiske Wergelandsenteret.

Demokrati og menneskerettigheter danner kjernen for virksomheten ved de åtte freds- og menneskerettighetssentrene i Norge, samt 22.juli-senteret. Sentrene er også sentrale aktører i det kollektive minnearbeidet i Norge. Felles verdigrunnlag og sammenfallende målgrupper og aktiviteter har brakt sentrene sammen og ført til utviklingen av et sterkt fagfellesskap. Gjennom sitt arbeid med undervisning i og formidling av demokrati og menneskerettigheter og minnearbeid, utgjør de praksisnære fagmiljøer som støtter opp under lærere og myndigheter i lokale, regionale og nasjonale forebyggings tiltak.

2.1 Demokrati

Demokrati som system organiserer uenighet. Det er viktig at borgere i et demokratisk samfunn kan håndtere og navigere i denne uenigheten, på en måte som viser respekt og toleranse for ulike synspunkter. Tillit er sentralt for å få til dette. Tillit holder

samfunnet sammen ved at man har tiltro til at de overordnede prosessene og systemene, som danner rammene for samfunnet som helhet, er rettfærdige og i tråd med lovverket. Å være trygg som borger på at grunnleggende menneskerettigheter er ivaretatt inngir tillit. Å vite at demokratiske prosesser danner grunnlag for, regulerer og gir medbestemmelse i statlig styring gir tillit. Å ha kunnskap om, men ikke minst erfare demokratiske verdier i praksis, er sentralt for at landets borgere fortsetter å verdsette, bevare og bidrar til å styrke dem.

Det er vesentlig at et demokratisk samfunn skaper rom for uavhengige institusjoner som utfordrer og stiller spørsmål ved etablerte normer og strukturer. Ved å stille spørsmål ved etablerte sannheter kan svakheter oppdages og forbedres. Gjennom endringer og konflikter kommer stadig nye demokratiske og menneskerettslige dilemmaer i spill. Konflikter og kriser kan skape usikkerhet og frykt og føre til at beslutninger tas for raskt eller fattes på et mangelfullt kunnskapsgrunnlag. Kunnskap om og

erfaring med demokratiske verdier og menneskerettigheter i praksis, må derfor til enhver tid aktualiseres og styrkes i tråd med de endringene som skjer i verden.

2.2 Menneskerettigheter

FNs verdenserklæring om menneskerettigheter fra 1948 vektlegger at «hvert individ og hver samfunnsmyndighet (.) skal søke gjennom undervisning og oppdragelse å fremme respekt» for de grunnleggende rettighetene og frihetene som kan inndeles i politiske, sosiale og kulturelle rettigheter. FN har i tillegg utarbeidet en egen erklæring om menneskerettighetsundervisning som peker på at menneskerettighetslæring er en forutsetning for å kunne forstå og hevde egne og andres rettigheter, og for å skape et samfunn preget av respekt, likeverd og rettferdighet.

Staten har hovedansvaret for å fremme og sikre en tilstrekkelig menneskerettighetsopplæring. Samtidig understreker erklæringen at det er viktig at staten legger til rette for at uavhengige aktører kan bidra til opplæringen i menneskerettigheter. Dette sikrer at den ikke bare blir et verktøy for statlig politikk, men også et uttrykk for borgernes reelle behov og grunnleggende rettigheter og plikter. Kritisk og uavhengig menneskerettighetsundervisning gir også borgerne mulighet til å utfordre eksisterende maktstrukturer, fremme kritisk tenkning og sørge for at marginaliserte stemmer i samfunnet blir hørt. Erklæringen vektlegger tre dimensjoner som gjenspeiles i undervisnings- og formidlingsvirksomheten til freds- og menneskerettighetssentrene: læring om, gjennom og for menneskerettigheter. Læring *om* er koblet til kunnskapsdimensjonen, både historiske- og samtidshold. Læring *gjennom* handler om at sentrene tilbyr læring på trygge arenaer der deltakerne blir møtt med respekt og engasjement. Læring *for* handler om å styrke elevenes handlingskompetanse og deres evne til å respektere og forsvare egne og andres grunnleggende rettigheter.

2.3 Minne og historisk bevissthet

Alle sentrene har minne og historisk bevissthet som et fundament for virksomheten sin. Sentrene er dermed sentrale aktører i det kollektive minnearbeidet i Norge, gjennom forskning på, undervisning om og bruk av ulike historiske spor og fortellinger om fortiden. Besøkende får anledning til å bli kjent med og tilegne seg felles historiske referansepunkter og til å delta i en dialogbasert offentlig samtale om historiske hendelser og deres betydning for dagens samfunn. De er viktige arenaer for diskusjon om hvordan fortiden skal forstås, formidles og brukes, og åpner for nødvendige diskusjoner om historiens og minnets plass i vår samtid. Gjennom undervisningen ved disse sentrene bygges det opp en særlig kompetanse på historie-, minne- og minnests-pedagogikk. De bidrar dermed til en felles nasjonal forståelse og betydning av minnearbeid etter ulike skjellsettende hendelser. Minnearbeid er et tverrfaglig felt som er i kontinuerlig utvikling. Feltet påvirkes både av nye hendelser og nye funn og kunnskap som kommer til gjennom forskning. I tillegg fører det stadig mer mangfoldige samfunnet i Norge til et bredere sett av referanser som skal ivaretas i det felles minnearbeidet.

Noen av sentrene tar utgangspunkt i personer som har vært viktig for verdibasert danning i norsk historie. Ved å fremheve enkeltpersoners virke og verdigrunnlag synliggjør sentrene hva enkeltmennesker kan bety i arbeid for fred og menneskeverdet. Engasjement for menneskerettigheter er i kjernen av å utvikle et aktivt sivilsamfunn som står opp mot urett og undertrykkelse. Andre av sentrene har sitt opphav i de negative konsekvensene av en enkeltpersons handlinger. De tematiserer hva som kan ligge bak terrorhandling utført av enkeltpersoner og hvordan det å minnes disse hendelsene kan bidra til å motvirke at det kan skje igjen.

3 Sentrenes funksjoner og virksomhet

Når skoleelever besøker minne- og læringssenteret til Stiftelsen 10. august, begynner undervisningen med en sesjon i den store bøttesalen i Al-Noor-moskeen der elevene får en gjennomgang av hva som skjedde den 10. august 2019. Foto: Stiftelsen 10. august.

3.1 Undervisning

Sentrene tilbyr undervisning i menneskerettigheter, demokrati, historie og samtid. Undervisning er en sentral del av virksomheten ved alle sentrene og en av betingelsene for at de får statlig tilskudd. Hvert år deltar nesten 80 000 skoleelever i Norge i undervisning i regi av sentrene. Undervisningen er nært tilknyttet læreplanens verdier, prinsipper og mål. Samtidig innebærer sentrenes autonome stilling faglig frihet i form av innhold og kreative undervisningsmetoder med vekt på å skape interesse, nysgjerrighet og engasjement hos elevene.

Ved å bruke historie og relevant forskning i undervisningen, får barn og unge se og oppleve

hvordan samfunn håndterer uenighet og meningsmangfold. Dette er en viktig del av det å motvirke gruppefiendlighet og polarisering. Gjennom øvelse i å delta i uenighetsfellesskap, utvikles evnen til å tåle, og forstå ulike syn, eller «uenighetskompetanse». Krittisk tenkning, saklig argumentasjon og respektfull dialog er grunnleggende verktøy for å bygge broer mellom uenige samfunn og sørge for at alle stemmer blir hørt. Det inkluderer urfolk og andre minoritetsgrupper. Minnesteder, historiske spor og utstillinger brukes aktivt i undervisningen. Å tilby alternative former for læringsarenaer utenfor det tradisjonelle klasserommet, åpner opp for andre typer samtaler og refleksjoner hos elevene.

Skoleelever er den viktigste målgruppen for mange av sentrene, men de tilbyr også skreddersydd undervisning for andre grupper, som lærere, studenter, voksenopplæring og ungdomsråd. Flere av sentrene tilbyr også undervisningsopplegg gjennom *Den kulturelle skolesekken*. For å styrke undervisning

og formidling, har sentrene i fellesskap etablert *Nasjonalt nettverk for holdningsskapende formidling*, hvor undervisere og formidlere ved sentre og organisasjoner møtes til en årlig samling for kompetanseheving og erfaringsutveksling. Ansvaret for å organisere samlingen rullerer mellom sentrene.

Øving i dialog som metode for bygging av uenighetsfellesskap ved Nansen Fredssenter

Nansen Fredssenter gir elever øving i dialog som metode for å skape trygge og modige rom der elevene kan uttrykke seg, lytte og håndtere uenighet. Undervisningen er elevaktiv og gir praktisk trening i å snakke om vanskelige tema på en respektfull måte. Forskjellen mellom dialog og debatt synliggjøres gjennom øvelser på kjerneelementer av dialogen, slik som lytting og perspektivtaking. I undervisningen legges det til rette for at alles stemme skal bli hørt, og at elevene får øve på ferdigheter som hjelper dem til å forstå den andre, og dermed bedre tåle å stå i uenigheter. Dette bidrar til å bygge fellesskap og styrke elevenes sosiale og demokratiske kompetanse.

22. juli og demokratisk medborgerskap – demokrativerkstedet på Utøya

Demokrativerkstedet på Utøya er et undervisningssamarbeid mellom det europeiske Wergelandsenteret, Raftostiftelsen, 22. juli-senteret og Utøya. Tilbudet er en del av læringstilbudet om 22. juli og demokratisk medborgerskap. Prosjektet skal engasjere unge mennesker til å aktivt fremme demokratiske verdier og stå opp mot diskriminering, hat og anti-demokratiske krefter i samfunnet. Undervisningstilbudet har som overordnet målsetting å forebygge ekstremisme gjennom å styrke demokratiet. Elever fra hele Norge får mulighet til å delta i undervisning ved regjeringsskvartalet i Oslo og på Utøya: De to åstedene for terrorangrepene 22. juli 2011. Elevene planlegger og gjennomfører læringsaktiviteter på skolene i etterkant av undervisningen, for å engasjere medelever i demokrati og menneskerettigheter.

Elever fra Rå ungdomsskole lytter til personlige fortellinger om 22. juli ved Raftostiftelsen
 Foto: Ingvild Constance Festervoll Melien.

Skoleklasse mottar dialogundervisning ved Nansen Fredssenter
 Foto: Nansen Fredssenter.

3.2 Kompetanseheving og profesjonsutvikling

Kompetanseheving for lærere, øvrige skoleansatte og lærerstudenter utgjør et viktig satsingsområde for flere av sentrene. Profesjonsutvikling er avgjørende for å sikre at alle ansatte i skolen har nødvendig kompetanse til å møte endringer, mangfold og utfordringer i samfunnet. Skoleansatte skal daglig navigere i et komplekst landskap preget av ulike meninger, bakgrunner og erfaringer. Kontinuerlig utvikling av profesjonsfellesskapet styrker både den enkeltes trygghet i rollen og skolens samlede evne til å fremme inkludering, demokrati og menneskerettigheter.

Sentrene bidrar til profesjonsutviklingen gjennom faglig forankring, bred erfaring fra skoleutviklingsarbeid og tilgang til oppdatert forskning innen

demokrati, ytringsfrihet, menneskerettigheter, forebygging av gruppefiendtlighet og inkludering. Dette gjør at sentrene kan tilby forskningsbaserte, relevante og praksisnære kompetansetiltak tilpasset skolens konkrete behov og lokal kontekst.

Flere av sentrene tilbyr kortere kurs og kompetansetiltak for lærere og lærerstudenter. Disse er innen spesifikke temaer som kritisk tenkning, interkulturell kompetanse i språkopplæringen, retorikk i konspirasjonsteorier, forståelse av gruppefiendtlighet, og hvordan fasilitere for dialog og trygge uenighetsfellesskap i klasserommet. Sistnevnte er en særlig viktig kompetanse, ettersom mange lærere opplever det som utfordrende å ta opp kontroversielle eller sensitive temaer i undervisningen.

Dembra: demokratisk beredskap mot udemokratiske holdninger

Dembra ble opprettet i 2012 og er et nasjonalt, gratis tilbud til lærere og skoleansatte om veiledning, kurs og nettbaserte ressurser for forebygging av ulike former for gruppefiendtlighet, som fordommer, rasisme, muslimfiendtlighet, antisemittisme og ekstremisme. Formålet med Dembra er å forebygge fordommer og utenforskap gjennom å bygge demokratisk beredskap.

Dembras kompetansehevingstilbud og nettbaserte læringsressurser skal gi konkret inspirasjon til hvordan ansatte i skolen kan jobbe med demokrati og medborgerskap i og på tvers av fagene. Med utgangspunkt i utfordringer skolene selv er opptatt av, veiledes ansatte i å utvikle tiltak som skal gi elever erfaring med og tillit til demokratisk deltakelse, samt fremmer kritisk tenkning i møte med forenklede forklaringer på komplekse samfunnsforhold. Dembra er koordinert av Senter for studier i Holocaust og livssynsminoriteter (HL-senteret) og tilbys per 2025 ved seks av sentrene.

Lærerkurs i regi av Dembra
Foto: Falstadsenteret.

Stiftelsen 10. august tilbyr undervisning og omvisning for, og samarbeider tett med en rekke grupper i førstelinjetjenesten.
Foto: Stiftelsen 10. august

3.3 Forskning

Holdningsundersøkelser ved HL-senteret

Gjennom et helt tiår har HL-senteret ledet forskning på holdninger til jøder og muslimer i Norge, noe som gjør det mulig å se utvikling over tid. HL-senteret har gjennomført fire holdningsundersøkelser, i 2012, 2017, 2022 og 2024. Holdninger til jøder ble kartlagt for første gang i 2011, mens kartleggingen av holdninger til muslimer og minoriteter ble gjort for første gang i 2017. I 2022 ble det lagt til en egen ungdomsundersøkelse. Holdninger til romer har vært inkludert i alle undersøkelser, med unntak av den noe mer begrensede undersøkelsen fra 2024.

Undervisningsaktiviteten ved alle sentrene er forskningsbasert. Sentrene gjennomfører systematisk dokumentasjons- og evalueringsarbeid knyttet til sin undervisningsaktivitet. I tillegg driver flere av sentrene med forskning, på egen hånd og i samarbeid med eksterne forskningsmiljøer både nasjonalt og internasjonalt. Noen av sentrene har forsker- og stipendiatstillinger tilknyttet virksomheten og er godkjente som forskningsorganisasjoner av Norges forskningsråd. Et naturlig utviklingsområde for sentrene fremover vil være å videreutvikle formaliserte forskningsnettverk for sine kjerneområder.

Alle sentrene driver utviklingsarbeid knyttet til undervisnings- og formidlingsaktiviteten. Dette arbeidet danner grunnlag for videre forskning, både ved det enkelte senter og i samarbeid med eksterne forskningsmiljøer. Resultatene fra forskningsarbeidet publiseres i vitenskapelige kanaler og formidles videre gjennom utstillinger, undervisning og rådgivning. Forskningen er tett koblet til sentrenes pedagogiske og formidlingsrettede arbeid. Med mange besøkende hvert år når sentrene dermed ut til allmennheten, i tillegg til elever, lærere og lærerstudenter. Den integrerte modellen hvor forskning, sentrenes virksomhet og skolefeltet ses i sammenheng er en styrke for sentrene. Denne trekantmodellen har blant annet blitt utviklet gjennom satsingen Dembra for lærerutdanningen (Dembra LU).

I kraft av sin historiske forankring, pedagogiske kompetanse og samfunnsengasjement, bidrar sentrene med kunnskap som er relevant for politikk, forvaltning og offentlig debatt. Til sammen utgjør de en nasjonal ressurs for kunnskap og refleksjon om grunnleggende demokratiske verdier som likeverd, rettssikkerhet, toleranse og motstand mot undertrykkelse. Gjennom sitt forskningsbaserte arbeid styrker sentrene samfunnets evne til å lære av historien og møte nye utfordringer med kunnskap og demokratisk motstandskraft. Forskningen omfatter også spørsmål om menneskerettigheter, demokrati og minoriteter, og søker å gi kunnskap som kan brukes inn i arbeidet mot rasisme og antisemittisme, ekstremisme og intoleranse i samfunnet i dag.

Noen av sentrene har egne museumssamlinger. Arbeidet med samlingsforvaltning ligger tett opptil og er delvis integrert med sentrenes forskningsaktivitet. I dette arbeidet står erfaringene fra andre verdenskrig sentralt, særlig knyttet til blant annet krigsfangenskap, okkupasjon, motstand, sivilbefolkningens opplevelser og holocaust. Det forskes også på hvordan samfunnet gjennom minnearbeid og undervisning i demokrati og menneskerettigheter kan forholde seg til andre ekstreme historiske erfaringer i dag.

3.4 Internasjonalt arbeid

Alle sentrene deltar i internasjonale nettverk, fagfellesskap og prosjekter. Gjennom nasjonale og internasjonalt utlyste prosjektmidler som Nansen-programmet og Erasmus+, deltar flere av sentrene i samarbeidsprosjekter med internasjonale aktører. Gjennom samarbeid og deltakelse i internasjonale nettverk bidrar sentrene med å dele erfaringer fra Norge og med å gi det norske samfunnet tilgang på erfaringer og praksiser fra andre land. Dette bidrar blant annet til kunnskap om hvordan andre jobber for å opprettholde dialog i møte med krig og konflikt, samt hvordan arbeide for menneskerettigheter og demokrati der dette er under press. Sentrenes nære kontakt med menneskerettighetsforsvarere, utdanningssystemer og miljøer som fremmer

demokrati, fred og dialog har stor betydning for det norske samfunnet.

Flere av sentrene har også styrket sin internasjonale virksomhet gjennom digital kursvirksomhet og undervisning. Tilgang på digitale, kompetansehevende kurs for lærere eller andre samfunnsaktører er et viktig bidrag i konfliktområder hvor tilgang på utdanningstilbud har blitt svekket. Flere av sentrene arrangerer også fysiske kurs som er viktige for å danne nettverk og samle personer som kjemper for demokrati, menneskerettigheter og ytringsfrihet i land hvor disse er under press. Sentrene bidrar dermed også inn i samfunn hvor organisasjoner kan ha mistet statlig støtte eller endring i politikk og lovverk gjør det krevende eller ulovlig for dem å opprettholde egen virksomhet.

Move your mind – again: ungdomsutveksling gjennom Erasmus+ midler ved Narviksenteret

Prosjektet «Move Your Mind» er en gruppeutveksling i samarbeid med organisasjonen TSV Falkensee i Berlin, Tyskland og Narviksenteret. Grupper av ungdommer fra minst to ulike land kommer sammen for å gjennomføre et program som de selv har vært med å utforme. Demokratiske verdier og aktivt medborgerskap gjennom fysisk aktivitet var sentrale tema i dette prosjektet. Deltakerne møttes først digitalt til en virtuell forberedende fase, før de etterpå reiste på besøk til hverandre i Narvik og Berlin. Underveis ble de kjent med og utforsket temaene demokrati, menneskerettigheter, samarbeide, og internasjonal politikk gjennom en rekke ulike fysiske aktiviteter og øvelser basert på ikke-formell læring.

Siden 2015 har over 140 000 lærere og 300 skoler deltatt i Wergelandsenterets program «Schools for Democracy», som støtter den ukrainske regjeringens demokratiske reformer av utdanningssystemet

Foto: Det europeiske Wergelandsenteret.

3.5 Minnearbeid

I ARKIVETs minnetrapp står navnene på mennesker fra Agder som satt i fangenskap under andre verdenskrig

Foto: ARKIVET freds- og menneskerettighetssenter.

Flere av sentrene er plassert på steder med historisk tyngde og som kan knyttes til nasjonal historie om krig og konflikt. Disse fysiske stedene har vært åsteder som i dag fungerer som minnesteder og gir sentrene en sterk historisk, emosjonell og identitetsmessig forankring i befolkningen.

Gjennom ulik regional plassering, kan lokale erfaringer brukes både til å formidle historie og skape rom for refleksjon over tidligere overgrep og autoritær maktutøvelse. Dette kan igjen danne utgangspunkt for å speile dagens samfunn og trekke linjer mellom datid og nåtid. Enkelte av sentrene har i tillegg et nasjonalt ansvar for formidling av historiske hendelser.

Flere av sentrene forvalter i samarbeid viktig minnearbeid, både om andre verdenskrig og om terror-

hendelser skjedd i Norge. At sentrene arbeider med samme historiske hendelser og utvikler eget undervisningsmaterieell om dem, gir samfunnet et mangfold av ressurser til skolen. Mangfoldet er i seg selv en styrke og den faglige utvekslingen mellom sentrene fungerer godt. Flere av sentrene har i tillegg lang erfaring med oppgaver som tradisjonelt forbindes med museumsvirksomhet. Disse har utviklet profesjonell infrastruktur for dokumentasjon, historisk bevaring og formidling, med funksjoner som utstillingsutvikling, samlingsforvaltning og arkiv- og bibliotekdrift. Sentrene har med dette i tillegg viktige roller som dokumentasjonssenter.

Minne og historisk bevissthet brukes i undervisningen. Her fra Falstadskogen, et fredet krigsminne
Foto: Ole Martin Wold.

Digitale personregistre ved Falstadsenteret, ARKIVET freds – og menneskerettighetssenter og Narviksenteret

Krigsseilerregisteret, Fanger.no, Krigsgraver.no, Soldater.no og Minnehallen.no er digitale personregistre knyttet til enkeltpersoner under andre verdenskrig. Utvikling og drift av disse nettstedene har bygget på hverandre og danner i dag et digitalt nettverk av personhistoriske databaser. Disse digitale arkivene er både formidlere av kunnskap om en viktig del av norsk historie, men går ytterligere i dybden ved å kunne bevare og fortelle unike, individuelle historier. Registerne bidrar med dette både til viktig kunnskap for samfunnet for øvrig, men i tillegg for gjenlevende og etterkommere av krigens ofre, både nasjonalt og internasjonalt.

Samarbeidsprosjektet EDISH (Enhancing Digital Infrastructure for Historical Person Data) mellom Falstadsenteret og SINTEF har som mål å utvikle en datamodell for en ny nasjonal og europeisk forskningsinfrastruktur som skal forenkle registreringen av person- og stedsnavn på tvers av språk og kulturer, koblinger mellom personer, steder, kilder og historiske hendelser eller komplekse hendelsesforløp, samt forsvarlig behandling av data.

3.6 Digitale flater

Utviklingen av digitalt undervisningsmaterieil har blitt et viktig supplement til fysiske besøk. Lærere får tilgang til undervisningsressurser som baserer seg og bygger videre på undervisningen elevene har fått ved sentrene. I tillegg tilbys undervisningsopplegg lærere kan benytte seg av i klasserommet uavhengig om de har besøkt sentrene eller ikke. I deler av landet er avstanden mellom sentrene og skolene så store at det å gjennomføre fysiske besøk er for ressurskrevende og tungvint. De digitale læringsressursene sikrer dermed at langt flere skoler kan benytte seg av tilbudene og de når flere lærere og elever.

Digitaliseringsarbeidet ved enkelte av sentrene er sentralt for å bevare historiske dokumenter og arkivgjenstander, og gjør materiale tilgjengelig for både forskning og undervisning. De historiske databasene og nettressursene er i tillegg tilgjengelig og godt brukt av allmennheten for øvrig. Det betyr at sentrenes kompetanse og arbeid når andre målgrupper enn bare lærere og skoleelever.

Sentrenes posisjon i krysningsfeltet mellom forskning og undervisning gjør at de raskt kan utvikle nye prosjekter som innarbeider dagsaktuelle

problemstillinger. De har blant annet bygget opp kompetanse på hvordan navigere i og igjennom digitale flater og sosiale medier.

Dette er i tråd med lærerplanens vektlegging av digitale ferdigheter og digital dømmekraft. Dette handler ikke bare om hvordan utøve kildekritikk i møte med desinformasjon på nett, men også å lære om hvordan sosiale medier kan misbrukes, forsterke negativ retorikk og i verste fall bygge opp under rasistiske og ekstremistiske holdninger. Samtidig kan de samme strukturene og mediene brukes konstruktivt, spre informasjon og skape inkluderende nasjonale og globale fellesskap på tvers av landegrenser.

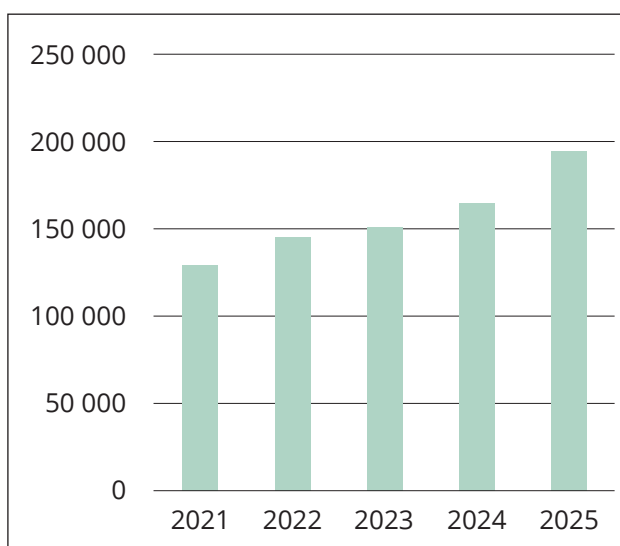
Ved at barn og unge blir mer bevisste om hvordan disse strukturene fungerer, kan deres evne til å benytte seg av de digitale flatenes positive potensial og unngå de negative styrkes. Digital medborgerkompetanse handler om å øke bevisstheten om at man er en samfunnsaktør også på internett. Det er viktig at barn og unge, og samfunnet for øvrig, får bedre kunnskap om hvordan unges samfunnsengasjement påvirkes av sosiale medier og bruk av digitale flater.

Demokrati gjennom spill ved Wergelandsenteret

Det europeiske Wergelandsenteret har to prosjekter hvor spill brukes for å bygge demokratisk kompetanse hos ungdom. I *Youth for the City, City for Youth*, som støttes av EØS-midlene, deltok elever fra 25 skoler i Norge, Polen og Ukraina med å bygge sine idealsamfunn i spillet Minecraft. Selv om idealsamfunnene var ulike for de ulike elevgruppene, var det sammenfallende at de bygget rom der mennesker kan møtes og komme i kontakt med hverandre. I prosjektet *Ungdom som endrer verden* som støttes av Sparebankstiftelsen DNB møtes 18 unge gamere for å utforske utfordringer og muligheter for demokrati i den digitale verden. Ungdommene brukte interaktive metoder for å forstå trusselen med digital ekstremisme, xenofobi, antifeminisme, ekskludering og diskriminering. De undersøkte i tillegg måter å skape inkluderende digitale rom gjennom gaming. Ungdommene møtes på Utøya, hvor terrorhandlingen 22. juli 2011 dannet et bakteppe for hva ekstremistiske holdninger hos et enkeltmenneske kan føre til.

4 Utviklingstrekk

4.1 Utvikling i statlig finansiering

Samlet driftstilskudd fra Kunnskapsdepartementet til virksomhetene

Graden av finansiering over statsbudsjettet varierer sentrene imellom, men felles for alle er at tilskuddet fra Kunnskapsdepartementet utgjør hovedfinansieringskilden deres. Dagens tilskudd er i hovedsak knyttet til sentrenes formidling av demokratiske verdier og holdninger til barn og unge, i tillegg til

deres innsats for å styrke fredsarbeid og mellommenneskelig forståelse. Utdanningsdirektoratet (Udir) forvalter tilskuddene til de fleste sentrene og fører økonomisk tilsyn med disse. Unntakene er det europeiske Wergelandsenteret som mottar tilskudd direkte fra Kunnskapsdepartementet og 22. juli-senteret som er en statlig virksomhet som får bevilgning ved årlige tildelingsbrev fra Kunnskapsdepartementet.

Alle sentrene har fått en vesentlig økning i statlig tilskudd de siste årene, blant annet for å kunne styrke sin pedagogiske kapasitet. Økningen signaliserer at det er en omforent forståelse av at sentrene har viktige bidrag til undervisning, forskning og formidling av viktige temaer.

Mange av sentrene holder til i vernede bygg, hvor staten har et medansvar for at disse vedlikeholdes og bevares. I tillegg eier staten lokalene til 22. juli-senteret, HL-senteret og Falstadsenteret. Disse mottar derfor støtte til husleie som inngår i tilskuddet. I tillegg har flere av sentrene fått bevilget midler til rehabilitering av eksisterende lokaler og bygging av nye bygg.

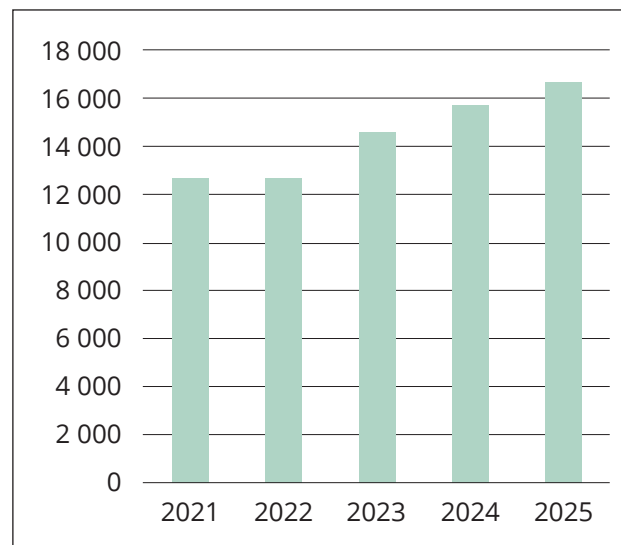
4.2 Besøkstall

Sentrene rapporterer på besøkstall som en del av den årlige rapporteringen. Samlet besøkte om lag 200 000 personer sentrene i 2024, og alle sentrene kan vise til en gradvis økning i antall besøkende over flere år. Når det gjelder antall skoleelever, lærere og andre skoleansatte som mottar undervisnings- eller kompetansehevingstilbud ved sentrene, har det også samlet vært en økning i antall besøkende. Sentrene rapporterer samlet om undervisnings-tilbud gitt til om lag 75 000 skoleelever i 2024. Sentrene kan vise til høy etterspørsel og ventelister på tilbudene deres, som tyder på at det er et behov i sektoren som de fyller.

Antall elever, lærere og lærerstudenter	2022	2023	2024
HL-senteret	14 524	12 679	13 007
Falstadsenteret	8 757	7 908	9 527
ARKIVET freds og menneskerettighets-senter	7 758	8 312	8 443
Wergelandsenteret	9 619	9 351	13 031
Narviksenteret	3 266	4 693	4 316
Nansen Fredssenter	2 096	2 896	2 701
Raftostiftelsen	9 706	9 953	7 708
Stiftelsen 10. august		1 135	1 943
22. juli-senteret	9 668	10 926	14 085
Sum	65 394	67 853	74 761

*Besøkstall fra 2020 og 2021 er ikke inkludert på grunn av pandemi som begrenset muligheten for fysiske besøk.

4.3 Dembra – finansiering og deltakelse

Samlet driftstilskudd fra Kunnskapsdepartementet til virksomhetene

Dembra har også fått en vesentlig styrking de siste årene. Dembra ble utviklet i 2012 som et opplæringstilbud til støtte i skolenes arbeid mot anti-semittisme, rasisme og udemokratiske holdninger. I 2016 ble Dembra bygget ut til et nasjonalt tilbud. Samme år ble dembra.no lansert. Nettstedet består av gratis læringsressurser for både skoler og lærer-utdanninger. Se mer informasjon om Dembra på side 14.

Dembra tilbyr veiledning, kurs og nettbaserte ressurser for skoleansatte i arbeidet med forebygging av ulike former for gruppefiendighet.

Økt bevilgning har ført til større kapasitet. Dette gjenspeiles i økningen i antall skoler som har benyttet seg av kompetansehevingstilbudet. Fra oppstarten i 2013 frem til 2020, deltok totalt 79 skoler i Dembra. Fra 2020 til 2024 økte dette tallet betraktelig, til 179 skoler. I tillegg har flere av sentrene blitt tilbydere av Dembra, som gjør at de også har en større geografisk utstrekning.

5 Strategi

5.1 Statens forventninger

Sentrene er uavhengige stiftelser og har dermed stor grad av frihet i valg av innhold i sitt arbeid, samt valg av metoder og arbeidsform. Samtidig følger det noen forventninger og føringer med den statlige finansieringen til sentrene. Statens satsing på freds- og menneskerettighetssentrene og 22. juli-senteret gir sentrene et stort ansvar for kunnskapsutvikling og holdningsfremmende opplæring av barn og unge i demokrati og menneskerettigheter. Forsknings- og erfaringsbasert undervisning er en sentral del av virksomheten ved sentrene. De har en viktig rolle for å forvalte og forklare historien, men også imøtekomme dagsaktuelle utfordringer. De ulike sentrene har i tillegg sin særegne historikk og spisskompetanse. Det forventes at de både bruker sine ulikheter for å utfylle hverandre tematisk, men samtidig samarbeide der det er relevant for å skape et sterkere fag- og kompetansemiljø som kan få et bredere nasjonalt nedslagsfelt.

Tematikken sentrene jobber med får stadig økende relevans. Det er derfor viktig at sentrene, som mottakere av statlig finansiering, ser muligheter for samarbeid med andre relevante kompetansemiljøer for å videreutvikle det faglige samarbeidet. At sammenfallende virksomheter spiller på hverandre vil kunne skape ytterligere synergieffekter, som kan være både faglig berikende og ressursmessig mer bærekraftig.

Statens bidrag

- Bidra til at freds- og menneskerettighetssentrene kan tilby opplæring av barn og unge i menneskerettigheter og demokrati
- Bidra til at freds- og menneskerettighetssentrene kan tilby kompetanseheving innen demokrati og menneskerettigheter til lærere, lærerstudenter og andre aktører som jobber med barn og unge
- Bidra til at nasjonale initiativer som er relevante for sentrenes fagområder i størst mulig grad ses i sammenheng med sentrenes arbeid.
- Sørge for at offentlige forpliktelser til freds- og menneskerettighetssentrene vernede bygg opprettholdes.

Sentrenes bidrag

- Arbeide med forskning, dokumentasjon og formidling innen områdene demokrati, fred- og menneskerettigheter, forebygging av rasisme, hatefulle ytringer, ekstremisme og desinformasjon.
- Bruke sin dialog- og fagkompetanse til å støtte opp under skoler og myndigheters forebyggende arbeid, særlig knyttet til minoriteter og underrepresenterte grupper.
- Med utgangspunkt i historiske og aktuelle utfordringer særlig rette sitt opplærings- og formidlingsarbeid mot barn og unge for å styrke deres forståelse av verdien av demokratisk medborgerskap og hvordan bygge demokratisk motstandskraft
- Heve kompetanse blant lærere og andre som jobber med barn og unge og gi dem pedagogiske verktøy for å styrke formidling av demokrati og menneskerettigheter, samt hvordan håndtere uenighetsmangfold i klasserommet og lede diskusjonen innen polariserende tematikk.
- Utnytte og videreutvikle det faglige samarbeidet mellom sentrene og andre relevante aktører
- Utfylle hverandre, innrette sin virksomhet og utføre sine oppgaver innenfor et landsdekkende og internasjonalt perspektiv.

Sentrene vil selv avklare samarbeidsområder.

Mulige samarbeidsområder kan være:

- Samarbeide om utvikling, tilgjengeliggjøring og oppdatering av digitale læringsressurser og andre digitale verktøy
- Bidra til en kunnskapsbasert og kunnskapssøkende samtale om dagsaktuelle hendelser og demokratiske utfordringer
- Samarbeide om hvordan de kan nå ut til flere innenfor sentrenes målgrupper
- Samarbeide om utvikling av læringsressurser, kompetansepakker og forsknings- og utviklingsprosjekter der hvor det er relevant.
- Videreutvikle arbeidet med systematisk dokumentasjons- og evalueringsarbeid knyttet til undervisningsaktiviteten
- Videreutvikle formaliserte forskningsnettverk for sine kjerneområder

6 Presentasjon av sentrene

6.1 ARKIVET freds- og menneskerettighetssenter

ARKIVET freds- og menneskerettighetssenter med nytt bygg fra 2018 og gammelt bygg fra 1935

Foto: ARKIVET freds- og menneskerettighetssenter.

ARKIVET holder til i den tidligere statsarkivbygningen i Kristiansand som under andre verdenskrig fungerte som Gestapos hovedkvarter på Sørlandet. Husets mørke historie med fangenskap og tortur, gjorde bygget beryktet og førte til sterkt folkelig engasjement da Statsarkivet flyttet ut på slutten av 1990-tallet. Engasjementet resulterte i etableringen av en stiftelse som skulle utvikle ARKIVET til et informasjonssenter om andre verdenskrig og et utdanningssenter for framtidsrettet fredsarbeid. ARKIVET er også en bevaringsinstitusjon som tar vare på historiske gjenstander og arkiver knyttet til andre verdenskrig. Perspektivet fortid – nåtid – framtid står sentralt i alle deler av arbeidet, med demokratisk beredskap som hovedoppdrag.

I dag besøker tusenvis av elever og studenter årlig utstillingene og får alderstilrettelagte opplegg om valg, verdier, demokrati, menneskerettigheter og uenighetsfellesskap. Holocaustdagen som siden 2006 er blitt markert i samarbeid med skolene, er Nordens største skolemarkering av dagen.

Forsknings- og metodeutvikling knyttet til minnesteopedagogikk er en vesentlig del av virksomheten. I 2022 ble ARKIVET godkjent som forskningsinstitusjon av Forskningsrådet. ARKIVET har flere forskere med doktorgradskompetanse, og deltar i nasjonale og internasjonale prosjekter. En omfattende satsing på krigsseilerhistorie har resultert i Norsk senter for krigsseilerhistorie og utviklingen av Krigsseilerregisteret. I samarbeid med Falstadsenteret er også Fanger.no, et digitalt arkiv over fangehistorie, etablert.

Forebygging av ekstremisme og radikaliserings er et annet viktig fagområde for ARKIVET. Dette skjer gjennom Plattform, i samarbeid med Agder politidistrikt og alle kommunene i Agder. Tverrfaglig kunnskap operasjonaliseres i det forebyggende arbeidet gjennom blant annet kompetanseheving, interkommunalt samarbeid, mentorordning, rådgivning og forskning. Vår helhetlige tilnærming til demokratisk beredskap, utøves også gjennom ungdomsprogrammet BLANKE ARK. Programmet retter seg mot unge som opplever utenforskap, og er et sterkt bidrag til å utjevne forskjeller, forbedre representasjon og bygge demokratiske fellesskap fra grasrota og opp.

6.2 Det europeiske Wergelandsenteret

Fra prosjektet «Schools for democracy Ukraine»

Foto: det europeiske Wergelandsenteret.

Det europeiske Wergelandsenteret (Wergelandsenteret) er et internasjonalt ressurscenter innen utdanning for demokrati og menneskerettigheter. Senteret ble etablert i 2008 av Norge i samarbeid med Europarådet, og tilbyr tjenester til alle Europarådets medlemsland.⁶

Wergelandsenteret bærer navnet til Henrik Wergeland, som gjennom sitt virke som dikter og folkeopplyser arbeidet for å fremme religiøs toleranse, ytringsfrihet, og likhet mellom nasjoner og sosiale klasser. Wergeland var overbevist om at utdanning var veien til å bygge frie, demokratiske samfunn. Senterets verdigrunnlag og mandat er nært tilknyttet hans arbeid.

Som internasjonalt ressurscenter, samarbeider Wergelandsenteret med et bredt spekter av nasjonale og lokale myndigheter, lærerutdanningsinstitusjoner, skoler, lærere, elever, foreldre og sivilsamfunn i Europa. Blant annet samarbeider senteret med utdanningsmyndigheter, sivilsamfunn og skoler for å styrke demokratiske verdier gjennom utdanning i land som mottar støtte fra Norge gjennom Norad og EØS-midler – slik som Ukraina og andre land i Øst

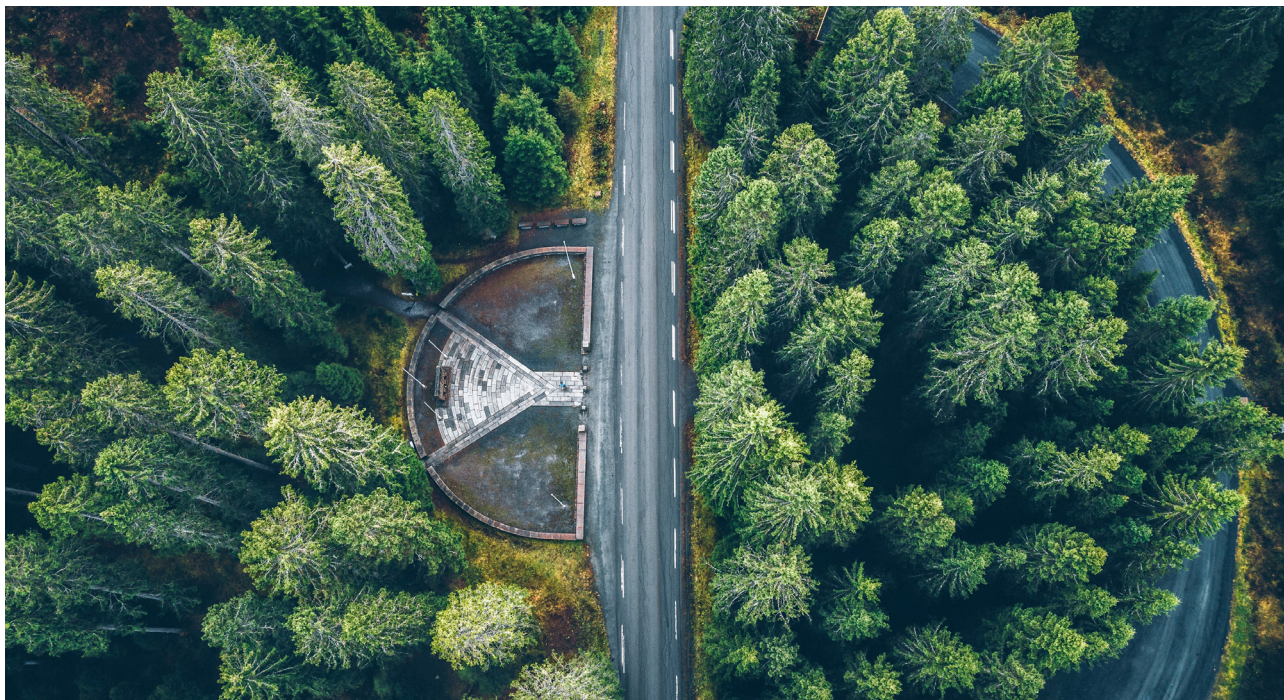
og Sentral-Europa. Senterets tilnærminger og metodikk tar utgangspunkt i Europarådets anbefalinger og rammeverk.

I Norge samarbeider senteret med Utøya og 22. juli-senteret om et nasjonalt læringstilbud for skoleelever og lærere, med utgangspunkt i terrorangrepene 22. juli 2011 hvor målet er å ivareta og videreutvikle demokratiet.

Senterets hovedkontor er i Oslo. Senterets styre oppnevnes av kunnskapsministeren i Norge etter nominasjoner fra Europarådet og Norge.

⁶ Medlemsland – En kort presentasjon av Europarådet

6.3 Falstadsenteret

Falstadskogen

Foto: Christian Trustrup.

Falstadsenteret i Levanger har sitt virke på minnestedet Falstad, et av de viktigste minnestedene etter andre verdenskrig i Norge. Minnstedet omfatter blant annet hovedbygningen og kommandantboligen til den tidligere fangeleiren SS-Strafgefangenenlager Falstad, samt Falstadskogen, hvor et stort antall fanger ble henrettet og gravlagt.

Leiren ble etablert av det tyske sikkerhetspolitiet i 1941, da de tok i bruk murbygningen som siden 1920-tallet hadde huset Falstad skolehjem. Under krigen satt om lag 4200 fanger her – norske politiske fanger, norske jøder og fanger fra mer enn 15 andre nasjoner. Etter frigjøringen i mai 1945 ble leiren brukt som varetektsfengsel og tvangsarbeidsleir for nordmenn mistenkt eller dømt for landssvik, før bygningen igjen tatt i bruk som skoleskole.

Stiftelsen Falstadsenteret ble opprettet i 2001. Senteret arbeider med dokumentasjon, formidling og undervisning med utgangspunkt i fangehistorie, menneskerettigheter og demokrati – med særlig vekt på hvordan historiske erfaringer kan gi innsikt i vår egen tid. Undervisningen er i hovedsak basert på dagsbesøk fra skoler i Trøndelag. I tillegg tilbys klasseturer til senteret som varer over flere dager. Pedagoger reiser også ut til skoler og underviser,

særlig i Møre og Romsdal og på Helgeland. Senteret har også ansvar for Dembra i Midt-Norge.

Forskningsvirksomheten ved senteret bygger på tverrfaglig forskning innen historie, minnekultur og pedagogikk. Falstadsenteret drifter databasen Krigsgraver i Norge (krigsgraver.no) på oppdrag fra Krigsgravtjenesten, og databasen Norsk digitalt fangearkiv (fanger.no), sistnevnte i samarbeid med Arkivet. I tillegg driver sentret arbeid med forebygging mot radikaliserings og ekstremisme i tett samarbeid med de regionale ressursentrene om vold, traumatisk stress og selvmordsforebygging (RVTS), fylkeskommuner, politi og andre aktører.

Falstadsenteret er også et museum med faste og temporære utstillinger og en rik museumssamling. Senteret har omfattende og bredt publikumsprogram som inkluderer faglige og kunstneriske tilbud. Samarbeidet med kunstfeltet, både gjennom kunstneriske praksiser i estetisk læring og gjennom midlertidige og permanente kunstneriske ytringer på minnstedet, har blitt bygget opp kontinuerlig gjennom senterets historie. Bygningene eies av Statsbygg og er vernet, mens Falstadskogen er fredet etter kulturminneloven. Falstadsenteret forvalter området gjennom bruk og vedlikehold i samarbeid med grunneiere og myndighetene.

6.4 Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter

HL-senteret

Foto: Peder Hellberg.

Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter (HL-senteret) holder til i Villa Grande på Bygdøy i Oslo, som var den private residensen til NS-leder Vidkun Quisling under 2. verdenskrig. Senteret ble opprettet av Universitetet i Oslo i 2001, som følge av Stortingets og det norske samfunnets oppgjør med utsettelsen og den økonomiske likvidasjonen av den jødiske minoriteten i Norge under 2. verdenskrig. Senterets oppdrag er å kombinere forskning, undervisning, formidling og dokumentasjon om Holocaust, antisemittisme og rasisme, med studier av folkemord, beslektede menneskerettighetsbrudd og minoriteters vilkår i dagens samfunn. Senteret skal være uavhengig og kunnskapsbasert.

Hovedpilarene for HL-senterets forskning er å bidra med ny kunnskap om Holocaust, antisemittisme og livssynsminoriteters vilkår i samtiden. Senteret produserer grunnforskning gjennom både historiske og samtidige studier. I samtidsforskningen har senteret et spesielt ansvar for å identifisere sammenhenger mellom nasjonale og internasjonale samfunnsendringer og forholdene for minoritetsbefolkningen. Samlet sett skal senterets forskning bidra til økt kunnskap om historiske og nye former for fordommer: innholdet i disse, funksjonen de

gis og konsekvensene de har. Slik kan forskningen bidra til å identifisere og forebygge ulike former for antisemittisme, muslimfiendtlighet, rasisme og folkemord.

Undervisning er en sentral del av HL-senterets arbeid. Senteret tar imot ca. 14000 elever fra både barne-, ungdoms- og videregående skoler, samt grupper fra universiteter og høyskoler, hvert år. Senteret har en basisutstilling om Holocaust og en utstilling om hverdagsrasisme i Norge, i tillegg til mindre midlertidige utstillinger. Utstillingene brukes aktivt i HL-senterets undervisnings- og formidlingsarbeid. Senteret har 30 og 40 publikumsarrangementer årlig, og jevnlig omvisninger for grupper i utstillingene og huset som sådan.

HL-senteret leder i tillegg Dembra (Demokratisk beredskap mot rasisme, antisemittisme og udemokratiske holdninger), som er et samarbeid mellom seks av freds- og menneskerettighetssentrene. Senteret har også sekretariatet og juryledelsen for Benjamin-prisen, skoleprisen mot rasisme og diskriminering, og står bak den nasjonale markeringen av Den internasjonale Holocaustdagen 27. januar hvert år.

6.5 Nansen Fredssenter

Nansen fredssenter

Foto: Nansen fredssenter.

Nansen Fredssenter er et kunnskapssenter for freds- og dialogarbeid med base på Lillehammer. Fredssenterets arbeid er tredelt og består av opplæring i dialogferdigheter, fasilitering av dialog, og undervisning og kompetanseheving i skolen. Nansen Fredssenters visjon er å bygge beredskap for fred i befolkningen. Fredssenterets dialogmetodikk er utviklet gjennom praktisk erfaring i Norge og internasjonalt i mer enn tretti år.

Nansen Fredssenter ble etablert under dagens navn i 2010, etter sammenslåingen av Norsk Fredssenter og Nansen Dialog ved Nansenskolen. Norsk Fredssenter ble stiftet i 1989 som et kurssted for fredsbevegelsen på Kornhaug i Gausdal. Nansen Dialog la til rette for dialog mellom grupper i krig og konflikt på Vest-Balkan fra 1994. Nansen Fredssenter tilhører Stiftelsen Nansenskolen sammen med folkehøgskolen Nansenskolen. Nansen Fredssenter arrangerer tre kjernekurs i dialog for deltakere fra hele verden, og tilpasser spesifikke kurs etter ulike behov hos samarbeidspartnere i Norge og internasjonalt.

Fasilitering, eller tilrettelegging, av dialog er en viktig del av senterets arbeid. Dette kan være for grupper eller miljøer som trenger en uavhengig part med dialogferdigheter for å evne og snakke sammen. Undervisning og kompetanseheving i skolen har de

siste årene blitt prioritert som en stadig viktigere del av Nansen Fredssenters arbeid. Skoleklasser inviteres til senteret, og senteret tilbyr også å besøke skoler med sine undervisningsopplegg, slik at skoler i hele Innlandet kan benytte seg av tilbudet. Innholdet tilpasses etter skolers behov, og i all undervisning brukes dialog som pedagogisk virkemiddel. Nansen Fredssenter tilbyr også Dembra-programmet til skoler i Innlandet.

Internasjonalt arbeider Nansen Fredssenter med å styrke kapasitet for dialog i land som opplever dypt splittende konflikter. Langsiktige satsinger på Vest-Balkan, i Afghanistan, Polen og Chile har motatt støtte fra blant annet Utenriksdepartementet og Organisasjonen for sikkerhet og samarbeid i Europa (OSSE). I de internasjonale prosjektene samarbeider Nansen Fredssenter tett med sivilsamfunnsorganisasjoner som ønsker støtte i arbeidet med å skape trygge samtalerom og en kultur der man kan snakke sammen for å forstå hverandre på tvers av skillelinjer. Dette er små, viktige skritt på veien mot forsoning og konstruktive løsninger for fremtiden. Nansen Fredssenter er medlem av EPLO (European Peacebuilding Liaison Office), et europeisk nettverk for fredsarbeid og konfliktforebygging.

6.6 Raftostiftelsen

Raftohuset i Bergen

Foto: Raftostiftelsen/Erstad og Lekven.

Raftostiftelsen ble etablert i 1987 til minne om professor i økonomisk historie Thorolf Rafto (1922–1986), for å fortsette Raftos arbeid med menneskerettigheter. Stiftelsen har tre kjernevirksomheter: å dele ut den årlige Raftoprisen, oppfølging av prismottakere, og undervisning i demokrati og menneskerettigheter. Stiftelsen holder til i Raftohuset som ligger på Menneskerettighetenes plass på Nygårdshøyden i Bergen.

Raftostiftelsen har et basistilbud med flere undervisningspakker til skoleklasser som kommer på besøk, men drar også på turné slik at elever på hele Vestlandet skal få nytte seg av tilbudet. Raftostiftelsen var med på den første utvidelsen av Dembra og har hatt ansvar for dette siden 2016. På samme tid startet stiftelsen opp samarbeid med det Europeiske Wergelandsenteret om Demokrativerksted på Utøya. Som første senter utenfor Østlandet startet Raftostiftelsen i 2023 å tilby vitnesamtaler om terrorhendelsene 22. juli 2011. Tilbudet er et samarbeid med 22. juli-senteret og Støttegruppen for 22. juli.

Stiftelsen driver forsknings- og utviklingsarbeid der de etablerer prosjekter mellom lærere, forskere og masterstudenter for å utvikle kunnskap, ressurser og verktøy for klasserom, basert på skolars behov. Ofte som resultater fra disse prosjektene,

utvikler Raftostiftelsen eget undervisningsmaterieil. Tilbake i 2014 utviklet Raftostiftelsen brettøvelsen Demokratikaken, en undervisningsressurs som utforsker hva som er kjernen i et demokrati. Demokratikaken er nå oversatt til 11 språk, og brukes aktivt i demokratiarbeid, for eksempel i Latvia, Polen og Ukraina.

Raftostiftelsens internasjonale arbeid knytter seg særlig til oppfølging av Raftoprismottakerne. Prismottakerne er menneskerettighetsforsvarere som står i første linje i arbeidet for frihet, likhet og menneskeverd. Nettverket med prismottakere er i seg selv en god støtte for hverandre. Stiftelsen har tett kontakt med dem og har et aktivt oppfølgingsarbeid med mål om politisk påvirkning, kapasitetsbygging, øke oppmerksomhet og personlig sikkerhet under arbeidet. Raftostiftelsen driver også et eget nettverk for kvinnelige menneskerettighetsforsvarere, samt et omfattende arbeid med næringsliv om menneskerettigheter.

Stiftelsens nære kontakt med menneskerettighetsforsvarere verden over gjør at Raftostiftelsen er tett på forholdene for sivilsamfunn, og de som står fremst i kampen og ofte tar størst risiko i arbeidet for menneskerettighetene. Dette gir også en innsikt og erfaring som trekkes inn i undervisningen.

6.7 Stiftelsen Narviksenteret

Narvik var i 1940 åstedet for Hitlers første nederlag. Stiftelsen Narviksenteret er forankret i Narviks krigshistorie.
Foto: Stiftelsen Narvikmuseet.

Stiftelsen Narviksenteret er et nordnorsk freds- og menneskerettighetssenter med forankring i Narviks krigshistorie og regionens sentrale rolle under andre verdenskrig. Gjennom dokumentasjon, undervisning, forskning og formidling arbeider senteret for å fremme fred, demokrati og menneskerettigheter – med utgangspunkt i krigs- og okkupasjonshistorien i nordområdene og aktuelle konflikter i dag. Narvik Krigsmuseum er en integrert del av virksomheten, og er en av Nord-Norges største turistattraksjoner. Utstillingene tar utgangspunkt i angrepet på Narvik og Norge 9. april 1940, og trekker linjene fram til krig og konflikt i dag.

Stiftelsen Narviksenteret ble etablert i 2009 etter initiativ fra Nordnorsk Fredssenter, Nordland Røde Kors Krigsmuseum og Narvik kommune. Stiftelsen jobber lokalt, nasjonalt og internasjonalt. I dag dekker stiftelsen hele Nord-Norge – inkludert Svalbard – med undervisnings- og formidlingsarbeid rettet særlig mot ungdom. Hvert år deltar flere tusen ungdommer i senterets undervisning- og formidlingsopplegg.

Stiftelsen arbeider for å fremme refleksjon, kunnskap og kritisk tenkning gjennom utstillinger, prosjekter, skoleprogrammer, seminarer og internasjonalt samarbeid. Som det eneste av freds- og menneskerettighetssentrene i Nord-Norge har stiftelsen som

ambisjon å ha aktiviteter og opplegg som når hele landsdelen. Narviksenteret er også Nord-Norges største aktør innen europeiske ungdomsutvekslingsprogrammer, med prosjekter som tematiserer identitet, bærekraft, relasjonsbygging, kulturforståelse, menneskerettigheter og demokratisk deltakelse. Målet er å styrke unges engasjement og rolle som aktive medborgere, både lokalt og internasjonalt.

Med utgangspunkt i Nord-Norge og Nordkalotten, er Narviksenteret også en viktig aktør når det gjelder å belyse og motarbeide samehets og fremme urfolks rettigheter. Samehets er et demokratisk problem som er utbredt, ikke bare i Nord-Norge, men i hele landet. Stiftelsen Narviksenteret ønsker å være en tydelig alliert for samiske og andre minoritetsmiljøer for å bidra til et mer inkluderende og demokratisk samfunn.

Stiftelsen er godkjent som selvstendig forskningsorganisasjon av Norges forskningsråd, er medlem av forskning.no og samarbeider tett med forskningsmiljøer i både Norge og Sverige. Forskningen ved senteret er særlig rettet mot tema som andre verdenskrig, fredslæring og pedagogikk. Senteret har også ansvar for Soldatregisteret – et digitalt register over alle nordmenn som kjempet for Norge i 1940.

6.8 Stiftelsen 10. august

Stiftelsen 10. august er et minne- og læringscenter der besøkende kan se spor etter terrorangrepet og lære om radikalisering og ekstremisme.

Foto: Stiftelsen 10. august.

Stiftelsen 10. august driver et minne- og læringscenter med en utstilling som tar utgangspunkt i det rasistisk motiverte drapet på Johanne Zhangjia Ihle-Hansen og terrorangrepet mot Al-Noor-moskeen i Bærum den 10. august 2019. Stiftelsens formål er å forebygge radikalisering og ekstremisme, og fremme demokrati og menneskerettigheter gjennom undervisning og dialogvirksomhet. Minne- og læringscenteret er lokalisert i Al-Noor-moskeen. På bakgrunn av hendelsene 10. august 2019 har Stiftelsen et særskilt fokus på forebygging av muslimfiendtlighet, samt på rasisme generelt og mot utenlandsadopterte spesielt. I forebyggingsarbeidet løfter Stiftelsen også fram utenforskap og forstår dette som en risikofaktor for radikalisering, men også som en mulig konsekvens av rasisme og hatefulle ytringer.

Kontakten og forsoningen mellom Al-Noor-moskeen og familien Ihle-Hansen/Manshaus etter 10. august 2019 har vært en sentral inspirasjonskilde for Stiftelsen. Denne dialogen regnes som Stiftelsens opprinnelsehistorie, eller «DNA». Videre har Stiftelsen latt seg inspirere av Johanne sin personlighet og verdisyn: hun var opptatt av demokrati og inkludering, opptatt av å lytte og forsøke å forstå – også de hun var

uenig med. Forsoning og dialog er derfor kjernen i Stiftelsens identitet og pedagogiske metode.

Det at Stiftelsen driver et minne- og læringscenter som ligger i tilknytning til en moské, gir en unik mulighet til å bryte ned fordommer og bygge kunnskap. For mange skoleelever er besøket deres første, og kanskje eneste, møte med en moské. Gjennom undervisningen bidrar Stiftelsen til å utfordre negative fordommer og narrativer som eksisterer om muslimer, og til å løfte fram historier om det som forener oss som mennesker. Sammen med Al-Noor-moskeen arrangerer også Stiftelsen en årlig minnemarkering etter drapet og terrorangrepet.

Stiftelsen arbeider på lokalt, nasjonalt og internasjonalt nivå, med et særskilt fokus på dialog med førstelinjetjenesten som forebyggende aktør. Lokalt har Stiftelsen et tett samarbeid med Bærum kommune, politiet, skoler i området og Al-Noor-moskeen. Sammen med Bærum kommune er Stiftelsen medlem av Nordic Safe Cities – et nettverk av nordiske byer og sivilsamfunnsaktører som jobber for å forebygge ekstremisme. Stiftelsen har også et tett samarbeid med Voksenåsen Kultursenter, hvor svenske skoleklasser besøker minne- og læringscenteret som en del av sine «Hågkomstresor» til Norge.

6.9 22. juli-senteret

Det permanente 22. juli-senteret inngår i det nye regjeringskvartalet

Foto: Team Urbis/Statsbygg.

22. juli-senteret (22JS) i Oslo er et minne- og lærings-senter med nasjonalt ansvar for å formidle kunnskap om terrorangrepet i regjeringskvartalet og på Utøya 22. juli 2011. Senteret skal legge til rette for at både elever i dag og i fremtiden, samt allmennheten lærer om, minnes og reflekterer over terrorangrepet 22. juli 2011 og tilgrensende tematikk. Senteret er underlagt Kunnskapsdepartementet og har et overordnet ansvar for å formidle kunnskap om terrorhandlinger og tiden etter, inkludert pedagogisk forankret arbeid med vitner. 22JS koordinerer undervisnings- og formidlingsaktiviteten om 22. juli mellom ulike aktører som jobber med denne tematikken.

Et viktig satsingsområde for senteret er videreutvikling av metodikk for undervisning og dokumentasjon med tidsvitner. 22JS og Den nasjonale støttegruppen etter 22. juli jobber for å rekruttere og beholde vitner. Digitale undervisningstilbud utvikles kontinuerlig for å nå målene om å være et nasjonalt minne- og læringssenter. Gjennom utstillinger, undervisning, dokumentasjonsprosjekter og digitale ressurser bidrar 22JS til økt kunnskap, understøtter demokratiutvikling og forebygging av antidemokratiske holdninger. Etter fagfornyelsen i 2020 er terrorangrepet en del av nasjonale læreplaner.

Norge har opplevd to terrorangrep etter 2011. 22JS har etablert samarbeid med organisasjonene etter disse angrepene for å dele kompetanse og bygge nettverk. I tillegg har den urolige verdenssituasjonen og demokratiets stilling ført til at 22JS kompetanse og erfaring har overføringsverdi i et internasjonalt perspektiv. Gjennom samarbeid med andre minne- og læringssentre etter terror i andre land, kan institusjonene bidra til demokratisk medborgerskap i kommende generasjoner både nasjonalt og internasjonalt.

I 2026 flytter 22JS inn i et nytt, permanent senter i regjeringskvartalet som blir Europas største minne- og læringssenter etablert etter et terrorangrep. Senteret vil ha en vesentlig økt kapasitet for undervisning, arrangementer og publikumsmottak. Utstillingene vil omfatte gjenstander og spor fra terrorangrepet, et nytt minnerom og fleksible arealer for temporære utstillinger. Senterets plassering ligger i direkte tilknytning til det nasjonale minnestedet.

Utgitt av: Kunnskapsdepartementet

Publikasjonskode: F-4498

Omslagsfoto: Skoleklasse i gårdsrommet til hovedbygningen
på Falstadsenteret. Foto: Ole Martin Wold

Design: Departementenes sikkerhets- og
serviceorganisasjon 09/2025